

Prosjektplan 2019-2021

Den dyktige bonden

– Landbruket på Hadeland og i Østre Toten skal produsere mer mat med lavere klimagassutslipp, økt karbonbinding og redusert avrenning til vassdrag.

Prosjekteier	Landbrukskontoret for Hadeland
Prosjektmedeier	Plan- og næringsenheten i Østre Toten kommune
Prosjektansvarlig	Landbrukskontoret for Hadeland
Prosjektleder	Marte Helene Tøfte

Innholdsfortegnelse

1. Bakgrunn	2
1.1. Klimagassutslipp	2
1.2. Landbrukets omfang og produksjoner	2
2. Formål	3
3. Mål	3
3.1. Hovedmål	3
3.2. Delmål	3
4. Omfang, metoder og rammer	3
4.1. Omfang	3
4.2. Metode, strategi og virkemidler	3
4.3. Økonomiske virkemidler	4
4.4. Rammebetingelser	5
5. Overføringsverdi og andre effekter	5
5.1. Positiv omdømmebygging	5
5.2. Tilgjengeliggjøring av informasjon og erfaringer	5
6. Organisering	6
6.1. Styringsgruppen	6
6.2. Arbeidsgruppen	6
6.3. Referansegrupper og prosjektgrupper	6
7. Budsjett og finansiering	7
7.1. Budsjett	7
7.2. Finansiering	7
8. Dokumentasjon og rapportering	7
8.1. Dokumentasjon av klimaeffekt	7
8.2. Rapportering	8
9. Risikofaktorer og kvalitetssikring	9
9.1. Usikkerheter knyttet til prosjektets suksess	9
9.2. Kritiske risikofaktorer	9
10. Beslutningspunkter	10

1. Bakgrunn

Landbruksnæringa på Hadeland og Østre Toten er en viktig del av landets historie og kulturarv. Næringa genererer viktige arbeidsplasser og vedlikeholder et vakkert kulturlandskap, men står samtidig overfor store utfordringer. Over hele landet legges det stadig ned gårdsbruk, det tilgjengelige jordbruksarealet driftes av stadig færre gårdbrukere og et stadig behov for utbygging av boligområder og infrastruktur legger press på landbruksarealene. Nasjonale politiske rammer og konkurranse fra importerte matvarer gjør at landbruket stadig må effektivisere og tenke økonomisk gevinst. Samtidig gjør et varmere og våtere klima hverdagen mer utfordrende for bonden gjennom mer tidspres, mindre marginer og økt behov for tilpasning både når det gjelder metoder for dyrking og hva som produseres.

1.1. Klimagassutslipp

På nasjonalt nivå står landbruket, ifølge Statistisk sentralbyrå, for 8 % av de totale klimagassutslippene. Tallene på regionalt nivå er langt høyere, og ifølge tall fra miljostatus.no sto landbrukssektoren i 2016 for 36,3 % av utslippene på Hadeland og hele 56,7 % i Østre Toten¹. Næringa må så langt som mulig ta sin del av utslippsreduksjonene, men kan også være en del av løsningen. Blant annet ved å bruke biomasse som substitutt for fossile ressurser og ved å øke karbonopptak og -lagring, kan landbruket være med på å motvirke klimagassutslippene også fra andre sektorer. Det er foretatt en beregning for Hadelandskommunene som viser at klimagassutslippene fra landbruket kan reduseres med rundt 20 %.² Det foreligger ikke en tilsvarende beregning for Østre Toten ved prosjektets oppstart, men en beregning utført av Klif³ anslår generelt potensialet i landbruket til 26 % reduksjon ved tiltak med middels til høy gjennomførbarhet. I tillegg til å redusere klimagassutslipp må landbruket løse utfordringer i form av avrenning fra jordbruksareal til vassdrag, forurensning, tap av arts mangfold og tap av biologisk viktige habitat som følge av opphørt skjøtsel.

Den store utslippsandelen gjør landbruket til et viktig satsingsområde for regionens kommuner når det gjelder klimatiltak. Landbruksnæringa på Hadeland og i Østre Toten ønsker å være godt rustet til å møte framtidens utfordringer og muligheter, og prosjektet "Den dyktige bonden" skal bidra til dette ved å løfte kunnskapsnivået i næringa og gjøre dagens dyktige bønder enda bedre og mer bærekraftige. Klimatiltak er også viktige sett fra et næringspolitisk synspunkt, og kan bidra til positive resultater for næringa. "Den dyktige bonden", som har mye kompetanse og er en god agronom, driver også mer klimavennlig, miljøvennlig og er den mest effektive matprodusenten. Den som utnytter tilgjengelige ressurser på best vis vil være vinneren økonomisk og samtidig den beste klimabonden.

1.2. Landbrukets omfang og produksjoner

I følge kommuneprofilen.no var det i 2017 ca. 110 000 dekar driftet jordbruksareal og 340 jordbruksbedrifter på Østre Toten. Hadeland hadde ca. 112 000 dekar driftet jordbruksareal og 456 jordbruksbedrifter samme år.⁴ Hva gjelder husdyr har Østre Toten noe færre sau og storfe enn Hadeland, men flere avlssvin og nesten fire ganger så mange høns. I begge regionene er korn, poteter og beitemark vesentlig på arealbrukssiden. Hadelandskommunene har de største skogområdene i regionen, mens Østre Toten er Norges største kommune når det gjelder dyrking av grønnsaker på friland.

¹ Østre Toten kommune (2016): 67 840 tonn CO₂-ekv; herav 38 453 t fra landbruket, Hadeland (2016): 142 349 tonn CO₂-ekv; herav 51 792 t fra jordbruket (oppvarming bygg + transport på gården er da ikke medregnet). Prosentvis står landbruket for 56,7 % av utslippene i Østre Toten og 36,3 % på Hadeland (46,4 % i Gran, 25,6 % i Lunner og 23,6 % i Jevnaker). Kilde: www.miljostatus.no

² Kalkyle utarbeidet av Energigården på oppdrag fra Landbrukskontoret for Hadeland (2017) beregner utslippene fra landbruket i Gran kommune til over 40 000 tonn CO₂-ekvivalenter, med et potensiale for reduksjon opp mot 19 %. Videre ble utslippene fra landbruket beregnet til noe under 10 000 tonn CO₂-ekvivalenter i Jevnaker og noe under 15 000 tonn CO₂-ekvivalenter i Lunner, med et reduksjonspotensiale opp mot 22 % i begge kommuner.

³ SFT (2007): Reduksjon av klimagasser i Norge. En tiltaksanalyse for 2020. s 7

⁴ [Kommuneprofilen.no: Jordbruksbedrifter](http://kommuneprofilen.no)

2. Formål

«Den dyktige bonden»-prosjektet er en storsatsing på klima- og miljøarbeidet i landbruket på Hadeland og i Østre Toten. Lokale gårdbrukere skal få økt kompetanse og bistand til tilrettelegging for å drive enda bedre landbruk, som vil bidra til mer bærekraftig ressursforvaltning, økt konkurransekraft og økt økonomisk lønnsomhet. Det er tett sammenheng mellom klimatiltak i landbruket, god agronomi og god økonomi. Flere av de sentrale tiltakene bidrar til økt produksjon i forhold til innsatsfaktorene, med andre ord større avling med lavere kostnad.

3. Mål

3.1. Hovedmål

«Landbruket på Hadeland og i Østre Toten skal produsere mer mat med lavere klimagassutslipp, økt karbonbinding og redusert avrenning til vassdrag».

For å evaluere hvorvidt hovedmålet er nådd ved prosjektperiodens utløp er det utformet fire delmål, som alle er tilknyttet strategier og prioriterte tiltak for hvordan det enkelte delmålet tenkes oppnådd. (Vedlegg 1).

3.2. Delmål

- 1) Redusere klimagassutslipp fra landbruket på Hadeland og i Østre Toten
- 2) Øke karbonbinding i landbruket på Hadeland og i Østre Toten
- 3) Redusere avrenning til vassdrag fra landbruket på Hadeland og i Østre Toten
- 4) Sørge for en mest mulig effektiv utnyttelse av tilgjengelige beiteressurser.

4. Omfang, metoder og rammer

4.1. Omfang

De målsetninger og tiltak som er utarbeidet for prosjektperioden 2019-2021 bygger på visjon, mål og tiltak fra Landbruksplan for Hadeland 2018-2026 og målsetningene i klima- og energiplan for Hadelandskommunene (Gran, Lunner og Jevnaker) 2018-2022 og Østre Toten kommune 2009-2020. Disse planene bygger igjen videre på nasjonale og internasjonale målsettinger for reduksjon i klimagassutslipp og bremsing av den globale oppvarmingen.

4.2. Metode, strategi og virkemidler

Landbruksnæringen er i stor grad styrt av nasjonale rammebetingelser, fastsatt i sentrale føringer, og gjennom jordbruksavtalen. Kommunene har likevel handlingsrom gjennom sin forvaltning av lover, forskrifter og retningslinjer. Kommunen er planmyndighet og arealforvalter og skal sørge for å ivareta landbruksressursene i et langsiktig perspektiv. De innehar også rollen som samfunnsutvikler og kan, i samarbeid med næringa, legge til rette for en ønsket utvikling i landbruket og fungere som initiativtager og pådriver. I dette prosjektet er det i første rekke rollen som samfunnsutvikler og pådriver kommunen inntar – med stor vekt på kompetanseheving, praktisk tilrettelegging og veiledning.

Prosjektet vil satse spesielt på noen prioriterte tiltak, hvor det er ønskelig å mobilisere bredt i hele landbruksnæringen på Hadeland og Østre Toten. Prosjektet har også som mål å rekruttere pilotgårder som gjennomfører flest mulig tiltak på egen gård. Pilotene vil kunne bli eksempler på hva som er praktisk og økonomisk gjennomførbart av klimatiltak på norske gårdsbruk per i dag og tallfeste faktisk reduksjon av klimagassutslipp ved hjelp av en klimakalkulator. Kompetanseheving vil skje gjennom blant annet kurs og fagdager, markvandring og veiledningstjenester og det vil bli gitt opplæring i ny

teknologi og metodikk. Kommunene vil stimulere til etablering av pilotgårder og demonstrasjonsområder gjennom å yte noe økonomisk bistand og veiledning og gjennom praktisk tilrettelegging.

4.3. Økonomiske virkemidler

En av prosjektets oppgaver blir å utarbeide en oversikt over hvilke tilskuddsordninger som kan være aktuelle i forbindelse med ulike klima- og miljøtiltak. Det finnes flere ulike tilskuddsordninger der det kan søkes om støtte til ulike tiltak på egen gård, både for eksisterende drift og ved ønske om nyetableringer, omlegginger og landbruksbaserte tilleggsnæringer. Under fremkommer eksempler på tilskuddsordninger som kan være aktuelle for tiltak omfattet av prosjektet:

Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU) 2019-2022 er utformet i et samarbeid mellom Hedmark og Oppland og består av de tre delprogrammene Regionalt næringsprogram (RNP), Regionalt miljøprogram (RMP) og Regionalt skog- og klimaprogram (RSK).

Regionalt næringsprogram (RNP) styrer på et strategisk nivå bruken av investerings- og bedriftsutviklingsmidlene i landbruket (IBU-midler). IBU-midlene forvaltes av Innovasjon Norge, og kan tildeles investeringer og bedriftsutvikling innen både tradisjonell landbruksdrift og utvikling av landbruksbaserte næringer. Ut fra lokale og regionale mål og prioriteringer styres også utrednings- og tilretteleggingsmidler (UT-midler) gjennom RNP.

Regionalt miljøprogram (RMP) har som formål å løse regionale miljø- og klimautfordringer. RMP gir blant annet tilskudd til tiltak mot forurensning og omfatter ordningene Regionale miljøtilskudd, Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL), Klima- og miljøprogrammet, tilskudd til drenering av jordbruksjord, tilskudd til tiltak i beiteområder og Utvalgte kulturlandskap. Eksempler på tiltak som støttes gjennom RMP er miljøvennlig husdyrgjødselspredning, etablering av grasdekkede vannveger og vegetasjonssoner, ingen eller utsatt jordbearbeiding, tilsåing og skjøtsel av soner med pollinatorvennlige frøblandinger på jordbruksareal og slått eller beite av kulturlandskap og biologisk verdifulle arealer.

Både Hadelands- og Toten-kommunene er prioriterte områder for regionalt miljøtilskudd og bøndene kan dermed motta ekstratilskudd for alt areal med utsatt jordbearbeiding for redusert avrenning av næringsstoffer, samt høyere tilskuddssatser for andre forurensningshindrende tiltak enn hva som gjelder i ikke-prioriterte områder.

Tilskuddsordningen for spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) forvaltes etter lokale retningslinjer utarbeidet av kommunene i samarbeid med landbrukets faglag og finansieres gjennom jordbruksavtalen. Formålet med SMIL er å støtte ekstraordinær innsats mot forurensning og ekstraordinær skjøtsel av blant annet kulturlandskap og biologisk mangfold.

Gjennom en egen ordning for tilskudd til drenering av tidligere drenert dyrket mark, gis det tilskudd til lukkede drengrofter, både systematisk drenering og enkeltgrofter, og til å åpne avskjæringsgrofter. Dreneringstiltak er ment for å redusere faren for erosjon og overflateavrenning av næringsstoffer, i tillegg til å øke arealets produksjonspotensial.

Regionalt skog- og klimaprogram (RSK) skal bidra til å styrke skogens verdiskapnings- og klimabidrag. RSK omfatter ordningene Tilskudd til skogsveger og taubane (NMSK) og Tilskudd til skogbruksplanlegging og miljøregistrering.

4.4. Rammebetingelser

Prosjektperioden løper over tre år, fra 01.01.2019 til 31.12.2021. Av arbeidskraft stiller Hadelandskommunene til rådighet prosjektleder i 100% stilling med kontor ved Landbrukskontoret for Hadeland, mens Østre Toten bidrar med prosjektmedarbeider på deltid med kontor plass ved plan- og næringsenheten i Østre Toten. De involverte kommunene bidrar også med egeninnsats i form av arbeidstimer fra andre ansatte ved kontorene.

Anskaffelser og investeringer under prosjektperioden skal så langt det lar seg gjøre finansieres på en slik måte at eierskap etter prosjektperiodens utløp enkelt lar seg videreføre til den enkelte kommune, eventuelt til det selskap eller den/de privatperson(er) som har bidratt med finansiering. For enhver anskaffelse eller investering av større art som erverves under prosjektperioden og i prosjektets regi skal det tydeliggjøres hvem som innehar eierrettighet under og etter prosjektperioden.

Ethvert tiltak som planlegges og/eller gjennomføres i regi av prosjektet skal utarbeides på en slik måte at det bidrar til å nå prosjektets delmål og/eller hovedmål.

5. Overføringsverdi og andre effekter

Prosjektet er antatt å ha interesse også utenfor regionene, både på fylkesnivå og nasjonalt. Kunnskapen som opparbeides gjennom prosjektperioden kan videreformidles ut av regionen, og det vil bli lagt vekt på å dokumentere prosjektet godt slik at det lar seg etterfølge også andre steder på et senere tidspunkt. Med det brede spekteret av produksjoner innen landbruksnæringa som dekkes gjennom et samarbeidsprosjekt for Hadeland og Østre Toten, forventes prosjektet å være av stor relevans for landbruket i andre deler av landet.

Utslipp fra landbrukssektoren er et viktig område å ta tak i, tatt i betraktning den store betydningen disse utslippene har for det totale klimagassutslippet i prosjektets kommuner⁵. Også av hensyn til miljøutfordringer, særlig i form av avrenning fra landbruksjord og tap av viktige biologiske habitater, er prosjektet av stor viktighet.

5.1. Positiv omdømmebygging

I tillegg til sin funksjon i forhold til landbruksnæringas miljø- og klimautfordringer er prosjektet ment å fungere som en viktig støtte til en av de mest sentrale næringene i våre kommuner. En positiv tilleggseffekt av prosjektet kan forventes å være en styrking av næringas omdømme i lokalsamfunnet og på landsbasis, samtidig som bøndenes selvtillit i forhold til den viktige rollen de har når det gjelder selvforsyning og forvaltning av viktige ressurser øker. Etter hvert som tiltak iverksettes under prosjektperioden vil landbruket i kommunene kunne vise at de bidrar aktivt i arbeidet med å redusere klimagassutslippene, samtidig som de fortsetter å bidra til den nasjonale matsikkerheten. Slik kan næringa vise at landbruket er villig til, og evner, å gjøre en forskjell i sin drift for å gjøre noe med dagens klimautfordringer.

5.2. Tilgjengeliggjøring av informasjon og erfaringer

Det anses som viktig å gjøre informasjon og erfaringer opparbeidet under prosjektperioden tilgjengelig for alle interesserte. Gjennom utarbeidelse av temaark, eksempelark og referater fra fagdager og andre aktiviteter kan informasjonen gjøres tilgjengelig også for de som ikke har mulighet til å delta på arrangementene. Det vil bli lagt opp til aktiv bruk av sosiale medier, lokalaviser og kommunenes nettsider for å sikre spredning av informasjon og erfaringer. Det kan også være aktuelt å sende ut nyhetsbrev med jevne mellomrom.

⁵ Landbruket står for 56,7 % av utslippene i Østre Toten og 36,3 % på Hadeland (Gran 46,4 %, Lunner 25,6 % og Jevnaker 23,6 %).
Kilde: www.miljostatus.no

6. Organisering

Prosjekteier	Landbrukskontoret for Hadeland v/leder Einar Teslo
Prosjektmedeier	Østre Toten kommune, Plan- og næringsenheten v/leder Hans-Morten Blikseth
Prosjektansvarlig	Landbrukskontoret for Hadeland
Prosjektleder	Marte Helene Tøfte
Prosjektmedarbeider	Marte Marie Taralrud
Styringsgruppe	Einar Teslo (leder), Tormod Hval, Kristin Molstad, Inger Lise Willerud, Per Anton Aas og Marte Helene Tøfte (sekretær)

Prosjektet er et samarbeid mellom Landbrukskontoret for Hadeland, Landbrukets Fagråd Hadeland og landbruksgruppa i plan- og næringsenheten i Østre Toten kommune. Prosjektet organiseres etter PLP-metodikken og prosjektleder plasseres organisatorisk hos Landbrukskontoret for Hadeland, med leder for kontoret som nærmeste overordnede.

6.1. Styringsgruppen

Styringsgruppemedlemmene har ansvar for prosjektets kommunikasjon inn mot egne organisasjoner. Styringsgruppen har styringsansvar for prosjektet, og består av:

- Einar Teslo; leder for styringsgruppen og representant for Landbrukskontoret for Hadeland.
- Tormod Hval; leder for Landbrukets Fagråd Hadeland, representant for næringa på Hadeland.
- Kristin Molstad; klimapådriver for Hadeland, Regionrådet for Hadeland.
- Inger Lise Willerud; klima- og miljørådgiver i og representant for Østre Toten kommune.
- Per Anton Aas; leder for Østre Toten Bondelag, representant for næringa i Østre Toten.
- Marte Helene Tøfte; prosjektleder og sekretær for styringsgruppen.

6.2. Arbeidsgruppen

Prosjektleder er ansvarlig for arbeidsgruppemedlemmenes involvering i prosjektet. Arbeidsgruppen hjelper prosjektleder med å gjennomføre tiltak og bidrar med faglige råd. Arbeidsgruppen vil gjennomgå dynamiske endringer under prosjektperioden ut fra hvilke tiltak det arbeides med og det er ønskelig med representanter fra næringen ved alle tiltak. Gruppen avholder møte minimum hvert kvartal. Kjernen av arbeidsgruppen er konstant og består av:

- Kjersti Andresen; representant for Landbrukskontoret for Hadeland.
- Anne Okkenhaug Bentsen; sekretær i Landbrukets Fagråd Hadeland.
- Kristin Molstad; klimapådriver for Hadeland, Regionrådet for Hadeland.
- Inger Lise Willerud; klima- og miljørådgiver i Østre Toten kommune.
- Marte Marie Taralrud; prosjektmedarbeider og fagleder landbruk i Østre Toten kommune.
- Marte Helene Tøfte; prosjektleder.

6.3. Referansegrupper og prosjektgrupper

Referansegrupper og prosjektgrupper opprettes og endres underveis i prosjektet ut fra de behov som ligger til grunn for de enkelte tiltak. Aktuelle aktører kan være lokale landbruksorganisasjoner, Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO), Norsk Landbruksrådgivning Innlandet (NLRI), naturbruksskolen Lena-Valle videregående, prosjektet «Grovfôr 2020», samvirkebedriftene m.fl.

7. Budsjett og finansiering

7.1. Budsjett

Totale kostnader for hele prosjektet	
Prosjektleder – lønn	2 100 000
Driftsmidler	450 000
Tiltak	2 522 000
Arbeidstimer andre ansatte ⁶	1 470 000
	6 542 000

Det vil i starten av prosjektperioden (høst 2019) bli utarbeidet framdriftsplan for prosjektet, der man grovt estimerer antatt forbruk av timer og kostnader på de planlagte aktivitetene i prosjektplanen. Dette vil være et nyttig styrings- og rapporteringsverktøy.

7.2. Finansiering

Finansieringen av et slik prosjekt krever flere ulike finansieringskilder. Det er planlagt et forholdsvis stort prosjekt som vil kreve en del ressurser, og det er derfor ansett som nødvendig at det må flere aktører inn i bildet for å fullfinansiere prosjektet. Både aktører innen klimaarbeid, landbruk og miljø er aktuelle. Enkelttiltak som skal gjennomføres i en senere periode av prosjektet kan også søkes om støtte til på et senere tidspunkt.

Finansieringsplan for hele prosjektperioden	
Klimasatsmidler (sum tildeling 2018 og 2019)	2 771 000
Kommunal egenandel ⁷	972 000
Uspesifisert kommunal egenandel	329 000
Egeninnsats (arbeidstimer andre ansatte)	1 470 000
Andre tilskudd ⁸	1 000 000
	6 542 000

8. Dokumentasjon og rapportering

8.1. Dokumentasjon av klimaeffekt

Til dokumentasjon av redusert energibruk og klimagassutslipp på gårdsnivå vil det bli benyttet en egnet klimakalkulator utviklet spesielt for gårdsdrift.

I tilfeller der kompetanseheving, veiledning og lignende benyttes, vil gårdbrukerne bli fulgt opp i prosjektets siste fase for å innhente tilbakemeldinger om hvilken nytte de har hatt av prosjektet og om det har ført til tiltak på eget gårdsbruk. Tilbakemeldingene vil bli innhentet gjennom spørreundersøkelser. Gjennomførte tiltak som rapporteres inn vil bli registrert i energi- og klimakalkulatoren for kommunene.

Grunnlagsdata for landbruket på Hadeland ble registrert i Energigårdens energi- og klimakalkulator i 2017, i forbindelse med revisjon av landbruks- og klimaplanene. Disse dataene danner et eksisterende

⁶ Egeninnsats fra kommunalt ansatte, ikke iberegnet prosjektleder. Østre Toten kommune fristiller en egen prosjektmedarbeider på delt tid til å bistå prosjektleder. I tillegg vil fagressurser fra Hadeland og Østre Toten bistå prosjektet ved behov. Totalt er det satt av 2450 arbeidstimer over hele prosjektperioden, 1250 fra Hadeland og 1200 fra Østre Toten, med en timesats på 600 kr. Det ble estimert et behov for totalt 3 månedsverk til planlegging i perioden før prosjektleder var på plass.

⁷ For å fordele kommunal egenandel mellom Hadelandskommunene er det benyttet en fordelingsnøkkel som bygger på antall gårdsbruk i hver av de tre kommunene. Østre Toten går inn med egenandel tilsvarende den fra Gran kommune.

⁸ Her ligger midler fra øvrige tilskudd fra det offentlige, næringslivet og annet som vil bli søkt om underveis i prosjektperioden.

grunnlag for å måle og evaluere tiltakenes klimaeffekt ut ifra i prosjektet. Det er ved prosjektets oppstart ikke registrert tilsvarende data for Østre Toten, men dette vil bli utarbeidet i løpet av første halvår av 2020.

Tiltak som gjennomføres i forbindelse med prosjektet vil ikke gi utslag på den generelle statistikken fra miljostatus.no, da disse tallene baserer seg på tall fra nasjonalt nivå som videre er brutt ned til fylkesnivå og deretter til kommunenivå. Tallene fra miljostatus.no viser derfor et snitt for hele landet per produserte enhet og ikke et reelt tall for den faktiske produksjonen med bakenforliggende innsatsfaktorer i den enkelte kommune. For å få sammenlignbare tall før og etter iverksetting av tiltak er det derfor nødvendig å benytte en klimakalkulator som tar for seg det reelle utslippet per produsert enhet i kommunen, og med dette produserer tall som kan sammenligne situasjonen før og etter prosjektet med tilhørende tiltak.

Miljødirektoratet har utarbeidet beregningsmaler for klimagassutslipp fra ulike produksjoner i landbruket, samt effekten av ulike miljø- og klimatiltak innen disse produksjonene. Beregningsmaler for flere produksjoner er under utarbeidelse.

8.2. Rapportering

Under hele prosjektperioden føres det løpende tema- og tidslogg på prosjektet. Prosessen dokumenteres også med foto der dette er relevant. Det rapporteres til prosjekteier og styringsgruppe minst to ganger årlig i forbindelse med styringsgruppemøter. Minimum omfatter rapporteringen status for framdrift, tidsbruk og økonomi. Rapporten utarbeides av prosjektleder og skal godkjennes av styringsgruppen før den fremlegges for prosjekteier.

Rapportering til de ulike aktørene som har bidratt med finansiering skjer etter deres kriterier og godkjennes av styringsgruppen i forkant av innlevering. Dette er prosjektleders ansvar. Rapportering til Miljødirektoratet vil bli foretatt i henhold til kriterier angitt i tildelingsbrevet. Miljødirektoratet vil bli kontaktet med forespørsel om å tillate felles rapportering for det opprinnelige prosjektet og utvidelsen med Østre Toten, og med dette sammenfallende rapporteringsfrister.

Prosjektet skal årlig orientere om prosjektets foreløpige fremdrift i kommunestyrene i alle fire kommuner samt i regionrådet for Hadeland.

9. Risikofaktorer og kvalitetssikring

9.1. Usikkerheter knyttet til prosjektets suksess

Faktorer	Tiltak/aksjoner
Finne gode samarbeidspartnere/case for pilot-/demoanlegg	Være oppmerksom på gårdbrukere som viser interesse for pilot-/demotiltak, og jobbe for å engasjere disse til å delta. Det er viktig å skape realistiske forventninger.
Fremdriften i pilotprosjekter	Tidlig oppstart av arbeidet med piloter, da det kan være tidkrevende å etablere og ferdigstille pilotprosjekter innen prosjektets løpetid.
Er gårdbrukerne villige til å delta, og har de kapasitet til å gjennomføre tiltak?	Sørge for god tilgang til informasjon om de enkelte tiltak, med fokus på motivasjon gjennom hele prosessen. Ta høyde for at det kan bli en del frafall underveis og derfor starte med et høyere antall gårdbrukere enn det vi har som målsetting at skal gjennomføre tiltakene.
Vil prosjektet medføre varig endret landbruksdrift?	Som en del av prosjektets avslutningsfase skal det legges en plan for videre oppfølging av tiltakene ved de to landbrukskontorene, slik at man i størst mulig grad kan oppnå ønsket langsiktig effekt.
Vil endret drift være nok til å redusere klimagassutslipp og/eller forurensning fra landbruket?	De involverte i prosjektet vil under hele prosjektperioden holde seg oppdaterte i forhold til forskning og utvikling på klima- og miljøtiltak i landbruket.
Endre forutsetninger når det gjelder kunnskap om effekten av ulike klimatiltak, tilgjengelige støtteordninger, teknologiutvikling mm.	Prosjektet må hele tiden være fleksibelt med hensyn til hvilke tiltak som er relevante og mulige å gjennomføre når det gjelder både ønsket klima- og miljøeffekt samt de økonomiske konsekvensene for gårdbrukerne. Det kan derfor være aktuelt og nødvendig å endre prioriteringen av tiltak i prosjektet hvis forutsetningene endrer seg vesentlig.

9.2. Kritiske risikofaktorer

Faktorer	Tiltak/aksjoner
Manglende finansiering av prosjektet	Finne alternative finansieringskilder, kutt i tiltak.
Ny regioninndeling	Ny regioninndeling medfører at Hadelandskommunene splittes mellom Innlandet og Viken. Det kan by på utfordringer å skulle forholde seg til to regioner.
Samarbeid med eiere av pilotprosjekter	Legge mye jobb i å finne og velge de rette samarbeidspartnerne samt tydelig avklaring av forventningene knyttet til partenes rolle i samarbeidet.
Krisesituasjoner (rovdyr, tørke, flom mm.), som krever all fokus fra både bøndene og de ansatte ved landbrukskontorene.	Foreta nødvendige endringer i tiltaks- og framdriftsplan slik at prosjektet tilpasses den aktuelle situasjonen så langt det lar seg gjøre. Eventuell påvirkning på faktiske resultater av pågående tiltak er det ikke mulig å gjøre noe med.
Samarbeid med næringen	Være nøye med hvordan prosjektet presenteres for næringa. Representanter fra næringa skal inn i arbeids-, referanse- og prosjektgrupper. Sørge for at næringa blir hørt og føler eierskap til prosjektet, for eksempel ved innsamling av innspill gjennom lokalaviser, facebook og andre medier.
Mange av landbrukets klimatiltak registreres i dag enten mangelfullt eller ikke i det hele tatt i sektorens offisielle klimagassregnskap. ⁹ Dette gjør det vanskelig å tallfeste effekten av disse tiltakene. ¹⁰	Tilrettelegge for at effekten av disse tiltakene blir registrert i egne tilgjengelige systemer, for eksempel i klimakalkulator, for å synliggjøre effekten. Bidra til å tydeliggjøre internt i næringa, mot politikere og mot øvrig befolkning at tiltak som gjøres ikke lar seg tallfeste i offisiell klimastatistikk, men at det likevel er viktig å gjennomføre tiltakene.

⁹ NBL (2019): [Forhandlinger om frivillig klimaavtale for jordbruket. Jordbrukets forhandlingsdokument](#), s 2-3.

¹⁰ Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag krever i sitt forhandlingsdokument at det skal utarbeides skyggeregnskap for å fange opp effekten av disse tiltakene.

10. Beslutningspunkter

	Beslutningspunkter	Dato	Beslutningsgrunnlag
BP1	Oppstart av prosjektet	02.01.2019	
BP2	Østre Toten kommune går inn i prosjektet	15.01.2019	
BP3	Styringsgruppen godkjenner utkast til prosjektplan	27.06.2019	
BP4	Avklare Østre Toten kommunes grad av involvering i prosjektet	27.06.2019	Avklaring fra Klimasats om støtte til utvidelse av prosjektet
BP5	Styringsgruppen vedtar prosjektplanen	12.09.2019	
BP6	Representant for næringa i Østre Toten går inn i styringsgruppen	29.10.2019	